

## BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR TARİXİ - HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

UOT: 327(479.24):061.1TDT

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATININ FƏALİYYƏTİNİN  
GENİŞLƏNDİRİLMƏSİNDƏ AZƏRBAYCANIN RESPUBLİKASININ ROLU

©2026

ƏZİZAĞA ƏLƏKBƏRLİ\*

\*AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu  
ORCID: 0000-0002-2920-2568; e-mail: [azizaghaalekberov@yahoo.com](mailto:azizaghaalekberov@yahoo.com)  
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2026.1.169>

### **Xülasə:**

*Məqalədə türk dövlətləri təşkilatlarının yaranması və onların fəaliyyətlərinin genişləndirilməsində Azərbaycanın tarixi rolundan bəhs edilir. Böyük Türk dünyasının oyanışından, ciddi təəssübkeşliyindən, qüdrətli gələcəyindən xəbər verən bu təşkilatlar kökü, tarixi, dili və dini bir olan xalqların daha sıx birləşdirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətli addımlar atırlar. Dünyanın bu gün çalxalandığı və mürəkkəb hadisələrlə üz-üzə dayandığı indiki məqamda türk xalqlarının təşkilatlanması zamanın tələbidir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının da, məhz bu istiqamətdə verdiyi töhfələr maraqlı görünür.*

**Açar sözlər:** *Türk dövlətləri, Naxçıvan Sazişi, zirvə görüşləri, Türk Akademiyası, dastan.*

THE ROLE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN  
IN THE ESTABLISHMENT AND EXPANSION OF THE ACTIVITIES  
OF TURKIC STATES ORGANIZATIONS

©2026

AZİZAGHA ALEKBERLİ\*

\*A.A.Bakikhanov Institute of History and Ethnology ANAS  
ORCID: 0000-0002-2920-2568; e-mail: [azizaghaalekberov@yahoo.com](mailto:azizaghaalekberov@yahoo.com)

### **Abstract:**

*The article reflects the historical role of Azerbaijan in the establishment of organizations of Turkic states and in the expansion of their activities. These organizations, which signal the awakening of the Great Turkic world, its strong sense*

*of national responsibility, and its powerful resurgence, take highly significant steps toward closer integration of peoples who share common roots, history, language, and religion. At a time when the world is experiencing turbulence and facing complex challenges, the organization and unity of Turkic peoples have become a requirement of the era. In this regard, the contributions made by the independent Republic of Azerbaijan in this direction are of particular interest.*

**Keywords:** *Turkic states, Nakhchivan Agreement, summit meetings, Turkic Academy, epic*

## РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В РАСШИРЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ТУРЕЦКИХ ГОСУДАРСТВ

©2026

АЗИЗАГА АЛЕКБЕРЛИ\*

\*Институт истории и этнологии имени А.А. Бакиханова НАНА  
ORCID: 0000-0002-2920-2568; e-mail: [azizaghaalekberov@yahoo.com](mailto:azizaghaalekberov@yahoo.com)

### **Резюме:**

*В статье отражена историческая роль Азербайджана в создании организаций тюркских государств и расширении их деятельности. Эти организации, свидетельствующие о пробуждении Великого тюркского мира, его высокой национальной ответственности и мощном возрождении, предпринимают весьма значимые шаги в направлении более тесного объединения народов, имеющих общие корни, историю, язык и религию. В условиях современного мира, находящегося в состоянии турбулентности и сталкивающегося со сложными событиями, организационное сплочение тюркских народов является требованием времени. В этом контексте особый интерес представляют вклад и инициативы независимой Азербайджанской Республики в данном направлении.*

**Ключевые слова:** *тюркские государства, Нахчыванское соглашение, саммитные встречи, Тюркская Академия, эпос.*

### **Giriş**

Bu gün Türkiyə Cümhuriyyətinin səkkizinci Cümhur Başkanı Turqut Özalın (1927-1993) uzaqgörənliklə söylədiyi: “XXI əsr türk əsri olacaq!” fikri zamanın bir sıra sınaqları və çətinliklərinə baxmayaraq böyük ümid və inamla gerçəkləşməkdədir.

Hələ vaxtı ilə böyük şəxsiyyət M.K.Atatürk (1881-1938) Türkiyə Cümhuriyyətinin onuncu ildönümü münasibətilə çıxışında demişdi: “Bu gün Sovet İttifaqı bizim dostumuz, qonşumuz və müttəfiqimizdir. Bu dostluğa ehtiyacımız vardır. Lakin sabah nə olacağını bu gün heç kim müəyyən edə bilməz. Nəinki Osmanlı kimi, Avstriya-Macaristan kimi parçalana bilər, kiçilə bilər. Bu gün əlində

bərk-bərk tutduğu millətlər qonşularından qaça bilər. O zaman Türkiyə nə edəcəyini bilməlidir. Bizim bu dostumuzun idarəçiliyi altında dili bir, dini bir, mahiyyəti bir qardaşlarımız vardır. Onlara sahib çıxmağa hazır olmalıyıq. Hazır olmaq yalnız o günü gözləmək deyildir. Hazırlaşmaq lazımdır. Millətlər buna necə hazırlaşır. Mənəvi körpüləri əsas tutaraq dil bir körpüdür... Tarix bir körpüdür... köklərimizə enməli və zəngin tariximiz içində bütövləşməliyik. Onların bizə yaxınlaşmalarını gözləmədən özümüz onlara yaxınlaşmalıyıq”.<sup>1</sup>

Doğrudan da, tarix bu həqiqəti təsdiqlədi. Dərin düşüncəyə və müdrik ideyaya söykənən fikrə zaman meydan açdı. 1991-ci il dekabr ayının 8-də 68 il 11 ay 7 gün 21 saat 19 dəqiqə yaşamış böyük bir imperiya – Sovetlər İttifaqı dağıldı.<sup>2</sup>

3.939.9 min kv. km ərazini və 80 mln.-dan çox əhalini özündə birləşdirən\* Qırğızıstan Respublikası (1991, 31 avqust), Özbəkistan Respublikası (1991, 1 sentyabr), Azərbaycan Respublikası (1991, 18 oktyabr), Qazaxıstan Respublikası (1991, 25 oktyabr) və Türkmənistan Respublikası (1991, 27 oktyabr) öz müstəqilliklərinə nail olaraq beynəlxalq aləmin tamhüquqlu subyektinə çevrildilər.<sup>3</sup>

Türkiyə Cümhuriyyəti müstəqilliklərini əldə etmiş gənc türk respublikalarına öz isti və doğma nəfəsi ilə yanaşaraq, onların iqtisadi inkişafı və dövlət quruculuğunda yaxından kömək etməyə başladı.

Bu gün Ulu öndər Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət!” şüarı xalqımızın dilinin əzbərinə çevrilib. Biz neçə-neçə illərin, qərinələrin, əsrlərin ayrılığına düşüb, həsrətlər içində çırpınsaq, ərisək də türklüyümüzü unutmamış və heç vaxt da türk qardaşlığımıza kölgə salmamışıq. Zamanın fürsətini heç vaxt qaçırmamışıq, həmişə inamımızdan doğan, ümidimizə söykənən vaxtın sorağında olmuşuq. Ancaq təəssüf ki, bütün zamanlarda türk xalqlarına və onların yaratmış olduqları dövlətlərə qarşı dünyanın münasibəti heç də birmənalı olmamışdır. Türk xalqlarının və türk dövlətlərinin hər hansı bir formada, ya hər hansı məqsəd ətrafında yaxınlaşmasını çox zaman qısqıncılıqla qarşılamış və bir qədər də qabağa gedərək, hətta faciə hesab etmişlər. Onlar “türkdilli dövlətlərin həyata keçirdikləri və ümummillî prinsiplərə əsaslanan əməkdaşlıqlarına “pantürkizm”, “turançılıq”, “türk islamçılığı” və s. bu kimi adlar qoyaraq ittihamlar irəli sürmüşdülər”.<sup>4</sup>

Belə qara fikirli qüvvələrə qarşı Ulu öndər Heydər Əliyev 9 fevral 1994-cü ildə TBMM-də çıxışı zamanı tutarlı cavab verərək demişdir: “Türkdilli xalqlar və dövlətlər arasındakı əlaqələrin böyük bir tarixi vardır. Biz kökü bir olan xalqıq. Bizim tariximiz bir, dilimiz bir, dinimiz birdir. Əsrlər boyu xalqlarımız bir-birinə oxşayan, yaxud da azca fərqlənən adət və ənənələrini, mədəniyyət və elmini qoruyub saxlamış və inkişaf etdirmişdir. Əsrlər boyu xalqlarımız bir olmuş, çiyin-çiyinə

<sup>1</sup> **Atatürkün söylem ve demicilerinin konular indeksi.** Hazırlayan: Doc.Dr. Mehmet Evsile. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.81. 128 s.

<sup>2</sup> **Azərbaycan tarixi.** Yeddi cildə. VII cild. Bakı, Elm, 2003, s.513. 676 s.

\* Müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

<sup>3</sup> Ruintən Sevinc. **Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində.** Bakı, “Adiloğlu” nəş-ti, 2005, s. 23. 236 s.

<sup>4</sup> Ərrəhman Əhmədov. **Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə (Türkdilli dövlətlərlə əlaqələr. XX əsrin 90-cı illəri).** Bakı, Elm və təhsil, 2009, s.6. 386 s.

vermişlər. Azərbaycan ilə türkdilli dövlətlər arasındakı əlaqələr dostluq, qardaşlıq əlaqələri adlanmışdır. Bu əlaqələr bir qaynaqdan, bir kökdən gələn xalqların əlaqələridir. Bu keçmişdə də belə olmuşdur və əlaqə saxlamağa imkan olmadığı vaxtlarda da qəlbimizdə məhz belə olmuşdur, indi də belə qalır. Ona görə də tariximiz, milli köklərimiz, adət-ənənələrimizin hamısı bizi bir-birimizə sıx bağlamışdır”.<sup>5</sup>

Türkiyə Cümhuriyyətinin səkkizinci Cümhur Başkanı Turqut Özalın istəyi Türk dövlətlərinin birliyini yaratmaq idi. O, 5 ölkəni əhatə edən 12 günlük (4-15 aprel, 1993) Türküstan səyahətindən sonra aprelin 17-də Ankarada qəflətən vəfat etdi. Ölbəttə, onun türkdilli xalqları və dövlətləri birləşdirmək ideyası və istəyi dünyanın böyük gücləri tərəfindən heç də xoş qarşılanmırdı. Buna görə də səyahət zamanı zəhərlənmə ehtimalını da yaradırdı. Təəssüf ki, 19 ildən sonra, 2 oktyabr 2012-ci ildə qəbrinin açılması nəticəsində ehtimal da özünü doğrultmuşdu. Ancaq bir həqiqət də var idi ki, 1993-cü ilin yanvarında ABŞ-da ürəyindən və prostatından əməliyyat olunmuşdu. Həkimlər bu vəziyyətdə səyahətlərdən çəkindirməyə çalışsalar da, ancaq ABŞ-dan gələndən sonra Balkanlara, Mərkəzi Asiyaya və Azərbaycana səyahətlər etmişdir.<sup>6</sup> Əgər birinci amil öz güclü təsirini göstərmişdisə, şübhəsiz ki, ikinci amilin də onun orqanizminin zəifləməsində rolu heç də təsirsiz olmamışdır.

Böyük türk sevdalısı Turqut Özal vaxtsız dünyasını dəyişsə də, onun istəyi, arzuları yerdə qalmadı. Türkdilli ölkələrin daxili və xarici siyasətindən, dövlət strukturlarının siyasi yönümündən asılı olmayaraq, onların mədəniyyət və incəsənət sahəsində regional birliyinin həyata keçirilməsi ön planda dayandı.

XX əsrin 90-cı illərindən etibarən Azərbaycanda müstəqil türk dövlətləri ilə beynəlxalq əlaqələrin tədqiqi olduqca aktuallaşmışdı. Ancaq ilk vaxtlar Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri ilə deyil, yalnız Türkiyə Cümhuriyyəti ilə olan əlaqələrin öyrənilməsi daha çox diqqət mərkəzində dayanmışdı. Sonrakı illərdə bu istiqamətdə səmərəli addımlar atılmış və problemin kompleks həlli istiqamətində xeyli müsbət nəticələr əldə edilmişdir.\*

<sup>5</sup> Əliyev H.Ə. **Müstəqillik yollarında**. 7 cildə. I cild. Bakı, Azərənşr, 1997, s.154. 558 s.

<sup>6</sup> Turqut Özal. “Türküstan” qəz., 2008, 20 aprel, №13 (91).

\* Abbasbəyli A., Tayfun A. **XX yüzilliyin sonunda Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri (1993-1998-ci illər)**. Ankara, 1999; Abdullayev M. **Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri**. Bakı, Mütərcim, 1997; Abdullayev M. **Azərbaycan-diplomatik siyasi münasibətləri (XX əsrin 90-cı illəri)**. Bakı, Mütərcim, 2000; Hüseynov E.G. **Azərbaycan Respublikasının Türkiyə ilə iqtisadi və mədəni əlaqələri (1991-1995-ci illər)**. Tar.elm.nam. diss. Bakı, 2000; Kərimov İ. **Azərbaycan-Türkiyə teatr əlaqələri**. Bakı, Nağıl, 2000; Səmədov D.A. **XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan-Türkiyə elmi-mədəni əlaqələri**. Gəncə, Gəncə poliqrafiya, 2004; Ruintən S. **Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində**. Bakı, 2005; Əhmədov Ə. **Ümumtürk mədəniyyətinin qorunması və qarşılıqlı inkişafında TÜRKSOY-un rolu**. ADPU-nun Xəbərləri, 2006, N 4, s.141-147; Ələkbərov Ə. **Azərbaycan-Qazaxıstan mədəni əlaqələrinin inkişafında Oljas Süleymenovun rolu**. Dırçəliş XXI əsr, 2008, N.128-129, s. 380-395; Ülvi Almaz. **Azərbaycan-özbək (cığatay) ədəbi əlaqələri**. Bakı, Qartal, 2008; Əhmədov Ə.

### ***Təşkilatlanmanın zəruriliyi***

Müstəqilliklərini birlikdə qoruyub saxlamaq və daha da möhkəmləndirmək naminə türk dövlətləri təşkilatlanmaq yolunu tutdular. Bu yol vahid məqsəd və vahid əməl ətrafında onları birləşdirməklə, böyük sarsıntılarla dolu dünyamızın gərginlikləri içərisindən birlikdə keçib getmək imkanı yaradırdı. Mədəniyyətlərin inkişafı və mədəni əlaqələrin güclənməsinə xidmət edəcək TÜRKSÖY türk dövlətlərinin ilk yaranmış təşkilatlarından birincisi idi.

### ***TÜRKSÖY***

TÜRKSÖY-un ( Türk Kültür və Sənətləri yaradılması Ortaq Yönetimi) yaradılması ideyası ilk dəfə türk dövlətləri mədəniyyət nazirlərinin 1992-ci il iyul ayının 13-dən 20-dək İstanbulda keçirilmiş birinci toplantısında irəli sürülmüş və həmin il noyabr ayının 30-dan dekabr ayının 2-dək Bakıda keçirilən ikinci toplantısında razılıq əldə edilmişdir.<sup>7</sup> Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkiyə və Türkmənistan respublikaları mədəniyyət nazirlərinin görüşləri gedişində əldə olunmuş yekdil razılaşma nəticəsində bu təşkilatın yaradılması fikri qətiləşdirilmişdir.

1993-cü il iyulun 9-dan 12-dək Qazaxıstan Respublikasının keçmiş paytaxtı Almatı şəhərində 6 üzv dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin Nazirlər Şurasının birgə təşəbbüsü ilə TÜRKSÖY-un yaradılması qərara alınmış və onun təşkilatlanması prosesinin başlanğıcı olaraq, iyulun 12-də “TÜRKSÖY-un yaranması və formalaşması prinsipləri haqqında müqavilə” sənədi imzalanmışdır. Sonralar TÜRKSÖY haqqında Müqaviləyə ( 6 üzvlərdən başqa – Ə.Ə.) daha 8 üzv (Rusiya Federasiyasının Altay, Başqırdıstan, Tatarıstan, Tuva, Xakas, Saxa- Yakut respublikaları, Moldovanın Qaqauz Yeri muxtar bölgəsi və Şimali Kipr Türk Respublikası) müşahidəçi qismində daxil olmuşdular.<sup>8</sup>

---

**Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə (Türkdilli dövlətlərlə əlaqələr. XX əsrin 90-cı illəri).** Bakı, Təhsil və elm, 2009: Ələkbərov Ə. **Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan-Özbəkistan mədəni əlaqələrində görkəmli şərqşünas S.R.Əlizadənin rolu.** Azərbaycan MEA Tarix İnstitutunun “Elmi əsərlər”i, 2010, cild 34-35: Feyziyev C. **Türk dövlətləri birliyi. Qlobal integrasiyanın Avrasiya modeli.** Bakı, Şərq-Qərb, 2013: Qasımlı M. **Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991- 2003-cü illər), I-II c.** Bakı, Mütərcim, 2015; Ələkbərov Ə. **Azərbaycan-Özbəkistan ədəbi-mədəni əlaqələrinin inkişafında Maqşud Şeyxzadənin rolu. İki xalqın oğlu Maqşud Şeyxzadə.** Bakı, Elm və təhsil, 2019, s.119-137: Həşimova Təranə. **Milli-ideoloji məsələlər kontekstində Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri.** Bakı, “Papyrus NP” nəş-tı, 2019: Nağıyeva Cənnət. **Azərbaycanda Nəvai.** Bakı, “Tural-Ə” nəş-tı, 2001: Mustafazadə T. **XVIII-XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanın beynəlxalq siyasi münasibətləri (tarixi öçerklər).** Bakı, Avropa, 2021: Ələkbərli Ə. **Azərbaycanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə elmi əlaqələri (1920-1991).** Bakı, “BİROL GRUP” MMC, 2024: Əzizağa Ələkbərli. **Mərkəzi Asiya respublikalarında Azərbaycan diasporları və onların fəaliyyət istiqamətləri. Diaspor quruculuğu, lobbicilik və Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyi.** Bakı, 2024, s. 86-146.

<sup>7</sup> Örrəhman Əhmədov. **Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə (Türkdilli dövlətlərlə əlaqələr. XX əsrin 90-cı illəri).** Bakı, Təhsil və Elm, 2009, s. 314-315. .

<sup>8</sup> “Tarihçe” ([https:// www.turksoy.org](https://www.turksoy.org))

TÜRKSOY-un yaradılması zamanın zəruri tələbindən irəli gəlmişdir. Çünki bu təşkilatı yaradan ölkələrin dilləri, xalqları, mədəniyyətləri bir-birinə çox yaxın olduqları kimi, bəzi xalqların hətta dinlərinin də eyniyyət təşkil etmələri onların mədəniyyət və incəsənət sahəsində regional birliyini də həyata keçirməyi vacib hesab edirdi. Bu təşkilatın fəaliyyətində demokratik prinsiplərin əsas götürülməsi onun ən üstün cəhətlərindən biridir. Yəni səsvermədə müşahidəçi ölkə ilə, üzv ölkələr arasında hüquqi bərabərliyin olması onları birləşdirən başlıca amilə çevrilməsi idi.

“TÜRKSOY-un ali orqanı üzv ölkələrin Mədəniyyət Nazirləri Daimi Şurasıdır. Təşkilatın qərarları ölkələrdə növbə ilə keçirilən mədəniyyət nazirlərinin Daimi Şurasının toplantısında təsdiq olunur. Toplantılararası müddətdə təşkilata nazirlər sırasından seçilmiş Baş direktor rəhbərlik edir. Baş direktorun aparatında işçi qrupundan əlavə hər ölkədən bir nümayəndə fəaliyyət göstərir. TÜRKSOY-un Baş direktorluğu Türkiyə Cümhuriyyətinin paytaxtı Ankara şəhərində yerləşir; rəsmi dili türk dilidir”.<sup>9</sup>

TÜRKSOY-un əsas məqsədi: “Türk dilində danışan xalqlar, ölkələr və etnik qruplar arasında mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi; türk mədəniyyəti nümunələrinin araşdırılması, öyrənilməsi, qorunması və dünyaya çatdırılması; türk xalqlarının mədəniyyətində tarixi, siyasi və coğrafi səbəblərdən və xarici ölkələrin təsiri altında yaranmış fərqlərin aradan qaldırılması; türk mədəniyyətinin müştərək olduğunun sübuta yetirilməsi; türk mədəniyyətinin digər mədəniyyətlərin zərərli təsirindən qurtarılması və onun öz mənbələrinə qaytarılması; coğrafi məkan cəhətdən geniş ərazidə yaşayan türk dövlətləri və toplumları arasında əlifba və dilin saxlanması; dünya mədəniyyətində mühüm yer tutan türk mədəniyyətinin digər yerlərdə də yayılması; türk mədəniyyət, incəsənət və arxiv sənədlərinin qorunması üçün mərkəz yaradılması; türk dünyasının görkəmli tarixi şəxslərinin, mütəfəkkir, şair və yazıçıların, habelə digər böyük şəxsiyyətlərinin bütün dünyaya tanıtılması və s.”-dən ibarət idi.<sup>10</sup>

TÜRKSOY-un əsas funksiyası qarşısına qoyduğu başlıca məqsədin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Bəs TÜRKSOY hansı fəaliyyət sahələrində keçirdiyi tədbirlərlə məqsədlərinin gerçəkləşməsinə nail olur? Belə ki, mədəniyyət və incəsənət sahəsində türkdilli xalqlar arasında əlaqələri inkişaf etdirərək möhkəmləndirməklə müxtəlif proqram və layihələrin birgə həyata keçirilməsini təmin edir; türkdilli xalqların ümummənəvi sərvətlərinin, tarixi irsinin, ədəbiyyat və incəsənət nümunələrinin, idmanın ənənəvi növlərinin və xalq oyunlarının aşkara çıxarılmasına, saxlanılmasına, öyrənilməsinə, inkişafı və təbliğinə yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirir; türkdilli ölkələrin mədəniyyət və incəsənətinin ən yaxşı nailiyyətlərini yayan radio və televiziya proqramlarının, sənədli, video və kinofilmlərin yaradılması üçün sifarişləri yerinə yetirir; teatr, musiqi, opera və balet sənəti sahəsində festival və müsabiqələri təşkil edir, digər profilli strukturların keçirdiyi oxşar tədbirlərdə iştirak edir; türkdilli ölkələrin təsviri və plastik incəsənətinin inkişafına yönəldilmiş

<sup>9</sup> “**Tarihçe**” ([https:// www.turksoy.org](https://www.turksoy.org)) [www.turksoy.org](http://www.turksoy.org).

<sup>10</sup> **Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı**. [Turksoy.org.tr](http://www.Turksoy.org.tr) (<http:// www. Turksoy.org.tr>).

sərgiləri, rəsm sərgilərini və digər tədbirləri həyata keçirir; dövrü və birdəfəlik mətbu məhsulu nəşr edir; ümumtürk tarixinin önəmli hadisələrinin, türkdilli ölkələrin dil, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətinin inkişafına əhəmiyyətli töhfələr vermiş görkəmli şəxsiyyətlərin ildönümlərinə həsr olunmuş yubileyləri, xatirə gecələrini və digər kütləvi tədbirləri təşkil edir; öz məqsəd və vəzifələri çərçivəsində beynəlxalq elmi konfranslar, simpoziumlar, diskussiyalar keçirir; mədəniyyət, incəsənət, təhsil və başqa sahələrdə digər beynəlxalq və milli təşkilatlarla, ictimai strukturlar və hərəkatlarla qarşılıqlı əlaqələr yaradır və birgə proqramların həyata keçirilməsində onlarla əməkdaşlıq edir.<sup>11</sup>

TÜRKSOY üzvlərinin iştirakı ilə 1993-cü il yanvarın 13-də Türkiyənin paytaxtı Ankara şəhərində onun Baş Direktorluğunun açılışı oldu.

TÜRKSOY-un ilk Baş katibi 1993-2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının keçmiş mədəniyyət naziri, Rusiyadakı sabiq səfiri, hal-hazırda MM-in üzvü, xalq artisti, professor Polad Bülbüloğlu olmuşdur. O, TÜRKSOY-un V toplantısında (1994, 28 may – 3 iyun, Bişkek, Çolpan Ata) təşkilatın Baş Direktoru seçilmişdir. P.Bülbüloğlunun sədrliyi dövründə TÜRKSOY-un fəaliyyətini intensivləşdirmək və daha geniş dairəni əhatə etməsi naminə onun hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində “TÜRKSOY-un fəaliyyət prinsipləri və yaradılması haqqında əsasnamə”, “TÜRKSOY-un personalı haqqında əsasnamə” və “TÜRKSOY-un maliyyə fəaliyyəti haqqında əsasnamə” hazırlanaraq 1997-ci ildə IX iclasında qəbul edilmişdir.

TÜRKSOY-un Daimi Şurası tərəfindən 2008-ci il may ayının 28-də Baş Direktor vəzifəsinə Qazaxıstanın keçmiş mədəniyyət naziri, professor Düsen Korabay oğlu Kaseinov seçilmişdir. TÜRKSOY 2009-cu ildən Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Təşkilatı adlanır.

Türk Mədəniyyət Təşkilatının (TÜRKSOY-un) hazırkı sədri Sultan Rayevdir. O, 1958-ci il iyulun 13-də Oş şəhərində doğulub, Qırğızıstan Respublikasının keçmiş mədəniyyət naziri və xalq yazıçısıdır. S.Rayev 31 mart 2022-ci il tarixində Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Təşkilatının Baş katibi seçilmişdir.

TÜRKSOY bir sıra beynəlxalq qurumlarla, o cümlədən 1996-cı ildə iyulun 7-də İstanbul şəhərində birgə müqavilə imzaladığı YUNESCO ilə, habelə Türk Əməkdaşlıq Şurası, TÜRKPA, Beynəlxalq Türk Akademiyası, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu ilə sıx əməkdaşlıq edir.<sup>12</sup>

Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əziz Nesin yazırdı: “Hər bir millətin böyüklüyü onun əhalisinin çoxluğuna və ərazisinin genişliyinə görə müəyyənləşdirilmir. Hər bir xalqın böyüklüyü onun tarix və mədəniyyətinin qədim və zənginliyinə görə müəyyənləşdirilir”.<sup>13</sup>

<sup>11</sup> **Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı.** Turksoy.org.tr (<http://www.turksoy.org.tr>)

<sup>12</sup> Sabir Şahtaxtı. **“Sultan Rayev: TÜRKSOY bütün türk dünyasının orta q mədəniyyət evidir”.** Azertag.az/xeber/ sultan-rayev-turksoy-bütün-turk-dunyasinin-orta-q-medeniyet-evidir-2211992. 12.07.2022.

<sup>13</sup> Adil Babayev. **TÜRKSOY-un birlik səsi.** Bakı, Təhsil, 2006, s. 26.

TÜRKSOY türk böyüklüyünü, türk qüdrətini göstərməklə yanaşı, türklərin dünyanın hansı bölgəsində yaşamasından asılı olmayaraq zəngin mədəniyyətə sahibliyini də öyrənmək, təbliğ etmək və birgə zənginləşdirmək amalına da xidmət edirdi. Bu bir tarixi fürsət idi. Bu fürsəti tutmaq və ondan düzgün və yerində bəhrələnmək lazım gəlirdi.

TÜRKSOY-un Ankarada yerləşən idarə, maliyyə və hüquq dairə başqanı Səncər Mülazimoğlu da düzgün qeyd edirdi ki, “Xalqlar da coşqun sular kimi, deryalar, dənizlər kimidir. Tarixin müxtəlif mərhələlərində qabarmaları, çəkilmələri olur. Uzun susqunluq və zahiri sükutdan sonra növbə mütləq türkündür, bu şansdan istifadə etmək, onu fövtə verməmək gərəkdir. Süquta uğrayan xalq həmişəlik məhvə məhkumdur. XX əsrin sonu, yeni yüzilliyin başlanğıcı türkün yeni intibah, tərəqqi illəridir. İndi həm də demək olar ki, bu çağlar TÜRKSOY-un, necə deyərlər, “gümüş” dövrüdür, onun dirçəliş, yaranma, təşəkkül tarixidir”.<sup>14</sup>

TÜRKSOY-un Baş Katibi olmuş Düsen Kaseinovun yardımçısı Firat Purtaşın isə belə demişdir: “Əgər, “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Koroğlu” hamımızın dırsa, Mövlanə Rumi, Yunus Əmrə, Nəsimi, Füzuli, Nəvai, Qaracaoğlu, Məhdimqulu, Abay hər biri türkündürsə, ortada milli düşüncə eyni yerdən qaynaqlanırsa, fərqi yalnız düşmənlərimiz görə bilər. Türk yeni əsrdə bu fürsəti heç kəsə verməməlidir – bizim birliyimiz, inkişafımız, təşəkkülümüz, sabahımız naminə”.<sup>15</sup>

Göründüyü kimi, TÜRKSOY təşkilatı, türkdilli xalqların, ortaq türk mədəniyyətinin, dilinin, tarixinin, incəsənətinin, adət-ənənələrinin, mədəni irsinin araşdırılması, qorunması, inkişaf etdirilməsi, dünyada tanınması və gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə vaxtında yaradılmış nüfuzlu, qüdrətli və mütərəqqi bir təşkilatdır.

TÜRKSOY-un həyata keçirdiyi bütün tədbirlər öz miqyasına və əhəmiyyətinə görə üç kateqoriyaya bölünür: 1. Beynəlxalq səciyyəli tədbirlər. Bu qəbildən olan tədbirləri TÜRKSOY-un bütün üzv dövlətləri mütləq qeyd etməklə bərabər, daha vaciblərini də YUNESKO xətti ilə birgə keçirirlər. 2. Regional əhəmiyyət kəsb edən tarixləri TÜRKSOY-a daxil olan iki və daha çox üzv ölkələr qeyd edir. 3. Milli əhəmiyyətli tarixlər ancaq bir ölkə daxilində TÜRKSOY-a üzv olan digər dövlətlərin iştirakı ilə anılır.<sup>16</sup>

TÜRKSOY təşkilatlanmasının ilk vaxtlarından başlayaraq mühüm əhəmiyyətli mədəni tədbirlərin keçirilməsinə təkan verdi.

1993-cü ilin avqustunda Aşqabad şəhərində Aşıq Pir Aydının xatirəsinə həsr edilmiş I Beynəlxalq festival keçirildi. Həmin ilin oktyabrında Almatıda türkdilli ölkələrin xalq tətbiqi incəsənət nümunələrinin birinci sərgisi oldu. Türkiyədə 1994-cü ildə mart ayının 21-23-də geniş miqyasda qeyd edilən Novruz bayramı böyük maraqla qarşılanmaqla bərabər və hər il də müntəzəm olaraq keçirilməyə başlandı. Kiprdə 1994-cü il mayın 27-28-də keçirilən türkdilli ölkələrin Opera günü də unudulmaz anları ilə yadda qaldı.

<sup>14</sup> Adil Babayev. **TÜRKSOY-un birlik səsi**. Bakı, Təhsil, 2006, s. 27.

<sup>15</sup> Yenə orada.

<sup>16</sup> “Tarihçe” (<https://www.turksoy.org>). [www.turksoy.org](http://www.turksoy.org).

1994-cü ildə YUNESKO-nun xətti ilə həyata keçirilən böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi TÜRKSOY-un təşəbbüsü ilə bütün Türk Dünyasında yüksək səviyyədə qeyd olundu. Bakıda dahi söz ustasının 1996-cı il noyabrın 8-9-da keçirilmiş yubiley şənliklərinin yekunu isə türk ölkələri və xalqlarının birliyinin parlaq nümayişinə çevrilmişdir.<sup>17</sup>

1995-ci ildə TÜRKSOY xətti ilə “Manas” eposunun 1000 illiyi ilə əlaqədar iyunun 29-30-da Beynəlxalq simpozium, avqustun 24-31-də isə Bişkekdə təntənəli şənliklər keçirilmiş və nəfis şəkildə “Manas” kitabı nəşr edilmişdir. Böyük qazax şairi Abayın 1995-ci ilin avqust ayının 6-11-də yubiley mərasiminin keçirilməsi və “Abayın seçilmiş əsərləri”nin TÜRKSOY-un dəstəyi ilə çap olunması bu təşkilatın əhəmiyyətli addımlar atdığından xəbər verirdi.

Bişkekdə “Manas” dastanının 1000 illik yubiley tədbirlərində iştirak edən Ulu öndər Heydər Əliyev avqustun 28-də təntənəli yığıncaqda çıxışı zamanı demişdir: “Manas” dastanının 1000 illik yubileyi qırğız xalqının böyük tarixini dünyaya bir daha nümayiş etdirir. Qardaş qırğız xalqı “Manas” dastanının qoyduğu yolla gedir. Min il, əsrlərdən-əsrlərə böyük yol keçmiş “Manas”ın dahi fikirləri, dahi sözləri bu yolu daim işıqlandırmışdır. “Manas” qırğız xalqının müdrikliyinin rəmzidir, zəkasının, qəhrmanlığının, cəsarətinin rəmzidir. “Manas” qırğız xalqının daim vətənpərvər olduğunu, adətsevər, azadlıqsevər olduğunu, cəsarətli olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirir. “Manas” qırğız xalqının böyük mədəni və mənəvi sərvətidir, bütün dünya sivilizasiyasının, bəşəriyyətin dəyərli sərvətidir, türk dünyasının, türkdilli xalqların, İslam dünyasının böyük mənəvi sərvətidir. “Manas” eyni zamanda Azərbaycan xalqına məxsusdur, Azərbaycan xalqının da mənəvi, mədəni sərvətidir. Manas bizim hamımızın, xalqlarımızın hamısının ulu babasıdır”.<sup>18</sup>

Böyük öndər Heydər Əliyev 1995-ci il avqustun 9-da Almatıda görkəmli qazax şairi Abay Kunanbayevin anadan olmasının 150 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqdakı çıxışında söyləmişdir: “Abay, onun yaradıcılığı bütün bəşəriyyətə, bütün xalqlara məxsusdur. Təbii ki, bu, qazax xalqının fəxri, qazax xalqının xoşbəxtliyidir. Çünki onun belə görkəmli övladı, alimi, maarifçisi var və o öz xalqını xoşbəxtliyə və firavanlığa aparın düzgün yol göstərmişdir. Bununla yanaşı, o, bütün bəşəriyyətə, eyni zamanda Azərbaycan xalqına məxsusdur. Biz Azərbaycanda Abayın yaradıcılığının əhəmiyyətini yüksək qiymətləndiririk”.<sup>19</sup>

Ulu öndər Heydər Əliyev TÜRKSOY-un tədbirlərində müntəzəm iştirak edir, onun fəaliyyətinin daim canlanmasına və inkişafına öz dəstəyini göstərirdi. O, türk dövlət başçılarının 1994-2001-ci illərdə keçirilmiş 6 sammitinin hamısında iştirak etmiş və bu əməkdaşlıq çərçivəsində respublikamızın təşəbbüskarlıq mövqeyi həmişə öndə olması ilə seçilmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev türk xalqlarının

<sup>17</sup> Yenə orada.

<sup>18</sup> Əliyev Heydər. **“Bir-birimizi qəlbən duyuruq, qəlbən anlayırıq”**. Müstəqillik yollarında. IV cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, s.98.

<sup>19</sup> Əliyev Heydər. **“Bu günkü bayram qazax xalqının milli dirçəliş, istiqlaliyyət bayramı, qazax xalqının millilik bayramıdır”**. Müstəqillik yollarında. IV cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, s. 53-54.

ümumi mədəni sərvətlərinin onları birləşdirən tarixi dəyər olduğunu xüsusi vurğulamaqla yanaşı, türk xalqlarının mədəni abidələrinin, böyük ədiblərinin, şəxsiyyətlərinin yubiley mərasimlərinin də ardıcıl iştirakçısı olmuşdur.<sup>20</sup> O, 1994-cü il noyabrın 2-də Türkiyə Böyük Millət Məclisində qüdrətli sənətkar Məhəmməd Füzulinin 500 illiyinə həsr edilmiş mərasimdəki çıxışında demişdir: “Bu iki gün müddətində Füzulinin yaradıcılığına verilən qiymət, eyni zamanda müstəqil Azərbaycan dövlətindən buraya gəlmiş heyətə göstərilən hörmət və ehtiram bizi həm sevindirir, həm də bizdə böyük təşəkkür hissi oyadır. Biz bunu bir tərəfdən təbii hesab edirik. Çünki biz dost və qardaşıq. Bir millətlik və bir-birimizlə çox bağlıyıq. Eyni zamanda bunu Türkiyə xalqının, Türkiyə Cümhuriyyətinin, Türkiyə dövlətinin Azərbaycana böyük qaygısı, diqqəti kimi qiymətləndiririk. Ümumiyyətlə, Füzuli yubileyi təkcə Füzulinin şəxsiyyətinə, onun yaradıcılığına verilən qiymət deyildir. Füzuli yubileyi xalqlarımızın birləşdirilməsinə, yaxınlaşmasına, gələcəkdə bir yolla əzmlə getməsinə şərait yaradan böyük bir hadisədir”.<sup>21</sup>

TÜRKSOY-un böyük dəstəyi nəticəsində Məhəmməd Füzulinin yubileyi təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın bir çox şəhərlərində – Ankarada, Moskvada, Bağdadda, Kərbalada, Kərkükdə, Tehrandə, Dağıstanda, Dərbənddə, Mahaçqalada, Parisdə YUNESKO-nun baş qərargahında, habelə Gürcüstanda, Qazaxıstanda, Özbəkistanda keçirilmişdir.<sup>22</sup>

TÜRKSOY xətti ilə 1996-cı il iyunun 15-də Ankarada tatar şairi Abdulla Tukayın anadan olmasının 110 illiyi qeyd edildi. Həmin ilin sentyabrında Türkiyədə Qazaxıstanın mədəniyyət günləri ilə bərabər, eyni zamanda böyük qazax şairi Cambulun 150 illik yubileyi də keçirildi.<sup>23</sup>

1999-cu ildə dünya və türk ədəbiyyatının misilsiz nümunəsi olan “Dədə Qorqud” eposunun 1300 illik yubileyi keçirildi. YUNESKO “Dədə Qorqud ili”ndə “Dədə Qorqud” ensiklopediyasının hazırlanması üçün 40 min ABŞ dolları çərçivəsində maddi yardım göstərməyə hazır olduğunu bildirdi.

Böyük Türk Dünyasının əhəmiyyətli tarixi mədəni mərkəzlərindən biri olan Türküstan şəhərinin 1500 illiyi qeyd edildi. Böyük Türk Xaqanlığının 1450 illiyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimlər keçirildi.

TÜRKSOY-un YUNESKO ilə əlaqələri daim inkişaf edir və Türk Dünyasının mühüm əhəmiyyətli tarixləri beynəlxalq aləmdə anılmaqla qeyd olunurdu. Bunlara nümunə olaraq Oş şəhərinin 3000 illiyi, Mahmud Kaşğarlının “Divanilüğət-ət türk” əsərinin 925 illiyi, Məhəmməd bəy Qaramanoğlu tərəfindən türk

<sup>20</sup> Ələkbərov Əzizağa. **Azərbaycanın böyük türk dünyası ilə əlaqələrinin inkişafında Heydər Əliyevin rolu.** Heydər Əliyev və tarix problemləri. Bakı, “BİROL QRUP” MMC, 2023, s.166.

<sup>21</sup> Əliyev Heydər. **“Türkiyədə Füzuli yaradıcılığına verilən belə yüksək qiymətə görə öz sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm”.** Müstəqillik yollarında. II cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, s.236-237.

<sup>22</sup> Mahir İbrahimov. **Azərbaycan Respublikasının Türk dövlətləri ilə mədəni əlaqələri tarixinə dair (TÜRKSOY təşkilatı kontekstində)** Azərbaycan Tarix Qurumu. “Tarix və gerçəklik” jurn., 2024, №1, s.36.

<sup>23</sup> “Tarihçe” (<https://www.turksoy.org/>). [www.turksoy.org](https://www.turksoy.org/).

dilinin dövlət dili elan olunmasının 725 illiyi və Əhməd Yəsəvinin anadan olmasının 900 illiyini göstərə bilərik.<sup>24</sup>

TÜRKSOY-un fəaliyyətinin ən gözəl cəhətlərindən biri Türk Dünyasının böyük şəxsiyyətlərinin yubiley tədbirlərinin keçirilməsi ilə bərabər, bütövlükdə anım illəri də elan etməklə onları daha yaxşı tanıتماğa və çoxcəhətli yaradıcılıqlarını Türk Dünyasında, eləcə də bütün dünyada geniş şəkildə təbliğ etməyə və bilgi formalaşdırmağa cəhd etməsidir. Belə ki, “Dədə Qorqud ili” (1999-cu il), “Abdulla Tukay ili” (2011-ci il),<sup>25</sup> “M.F.Axundov ili” (2012-ci il),<sup>26</sup> “Məhdimqulu Fəraqi ili” (2014-cü il),<sup>27</sup> “Molla Pənah Vaqif ili” (2017-ci il),<sup>28</sup> “Çingiz Aytmatov ili” (2018-ci il),<sup>29</sup> “Nəsimini anma ili” (2019-cu il)<sup>30</sup> və 2021-ci ildə elan olunan “Nizami Gəncəvi ili”, “Yunus Əmrə ili”<sup>31</sup> və “Məhdimqulu Fəraqi ili” (2024-cü il)<sup>32</sup> belə əlamətdar illərdəndir.

2010-cu il sentyabrın 16-da İstanbul şəhərində Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçıların X Zirvə Toplantısı keçirildi. Toplantıda 60 maddədən ibarət Bəyannamə qəbul edildi. Bəyannamənin 17-ci maddəsində 2012-ci ildə Astananın Türk Mədəniyyətinin Paytaxtı elan olunması ilə bağlı TÜRKSOY-un təklifinin dəstəklənməsi öz əksini tapmışdır. Bununla da, 2012-ci ildən etibarən TÜRKSOY hər il yeni mədəniyyət paytaxtları seçməklə türkdilli ölkələrin mühüm əhəmiyyətli şəhərlərinin mədəni və sənət həyatına yeni rəng qatmaqla dünyada tanınmasına başlamışdır.<sup>33</sup>

Beləliklə, 2012-ci ildə Qazaxıstanın Astana şəhərindən başlayaraq, sonrakı illərdə Türkiyənin Əskişəhəri (2013-cü il), Tatarıstanın Kazan (2014-cü il), Türkmənistanın Mərv (2015-ci il), Azərbaycanın Şəki (2016-cı il), Qazaxıstanın Türküstan (2017-ci il), Türkiyənin Kastamonu (2018-ci il), Qırğızıstanın Oş (2019-

<sup>24</sup> Yenə orada.

<sup>25</sup> Yenə orada.

<sup>26</sup> 2012-ci il TÜRKSOY çərçivəsində “M.F.Axundov ili” elan edilmişdir. “**Ədəbiyyat qəzeti**”, 2012, 13 yanvar, №1, s.2.

<sup>27</sup> Mehparə Soltanova TÜRKSOY “Məhdimqulu Fəraqi ili”nə start verdi: **Görkəmli türkmən şairi-mütəfəkkirin yubileyi Azərbaycanda da qeyd olunacaq. “Mədəniyyət” qəz., 2014, 7 fevral, №10, s. 8.**

<sup>28</sup> Mehparə Soltanova. Gözəllik və sevgi şairi: TÜRKSOY-un qərərgahında “Molla Pənah Vaqif ili”nin açılışı keçirildi. “**Mədəniyyət**” qəz., 2017, 3 mart, №17, s.3.

<sup>29</sup> S. Hüseynoğlu. **Çingiz Aytmatov təntənəsi: Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı (TÜRKSOY) 2012-ci ili “Çingiz Aytmatov ili” elan etmişdir. Çingiz Aytmatov-90. “Ədəbiyyat qəzeti”, 2018, 14 iyul, № 27, s.2-3.**

<sup>30</sup> **İmadəddin Nəsimi dünya dillərində; TÜRKSOY-da böyük Azərbaycan şairinin anadan olmasının 650-ci ildönümü şərəfinə 2019-cu ili “Nəsimini anma ili” elan edib. “Azərbaycan qəz., 2019, 11 dekabr, №275, s. 11.**

<sup>31</sup> Mehparə Soltanova. **Türk dünyasının şah əsərləri: TÜRKSOY-un “Nizami Gəncəvi ili” və “Yunus Əmrə ili” münasibətilə konsert turu. “Mədəniyyət” qəz., 2021, 24 noyabr, №87, s.8.**

<sup>32</sup> **“Anev-2024 Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” ilinin açılış mərasimi keçirilib. 29.03.2024 azertag.az/xeber/ anev.**

<sup>33</sup> **Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçıların X Zirvə Toplantısının Bəyannaməsinin təsdiq edilməsi haqqında. <https://e-qanun.az/framework/21160>.**

cu il), Özbəkistanın Xivə (2020-ci il), Türkiyənin Bursa (2022-ci il),<sup>34</sup> Azərbaycanın Şuşa (2023-cü il)<sup>35</sup> və Türkmənistanın Anev (2024-cü il)<sup>36</sup> şəhərləri Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtları seçilmişlər.

Türksoy, sözün həqiqi mənasında, böyük əhəmiyyətli işlər görür, qüdrətli türk dünyasının mədəniyyətinin inkişafı və onların nailiyyətlərinin beynəlxalq aləmə integrasiyasında çox ciddi əməli addımlar atır. Mədəni əlaqə, inkişaf bu təşkilatın əsas ideya hədəfi, ideya istiqaməti olduğu üçün, məhz bu məqsəd və amalla da pozulmuş dünyanın dəngəsini yerinə qaytarmağa çalışır.

**Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT).** Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) türk dövlətlərinin mühüm əhəmiyyətli beynəlxalq təşkilatlarından biridir. Bu təşkilat türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından 2009-cu il oktyabr ayının 3-də Naxçıvan şəhərində “Duzdağ” mehmanxanasında keçirilən IX Zirvə Görüşündə imzalanmış Naxçıvan Sazişinə əsasən 1 noyabr 2012-ci il tarixində yaradılmışdır. Təşkilat yaradılarkən adı “Türkdilli dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası (TDƏŞ)” olmuş və sonra dəyişdirilərək, “Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT)”-na çevrilmişdir. Təşkilata 5 üzv dövlət ( Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkiyə) və 3 müşahidəçi statuslu dövlətlər (Macarıstan, Türkmənistan və Şimali Kipr Türk Respublikası) daxildirlər.

TDT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri, məqsəd və vəzifələri Naxçıvan Sazişi ilə aşağıdakı şəkildə müəyyən edilmişdir: “Tərəflər arasında qarşılıqlı etimadın möhkəmləndirilməsi; regionda və dünyada sülhün bərqərar edilməsi; xarici siyasət məsələlərinə ortaq yanaşmanın təsdiq edilməsi; beynəlxalq terrorizm, seperatçılıq, ekstremizm və transmilli cinayətkarlığa qarşı mübarizənin əlaqələndirilməsi; ortaq maraq kəsb edən bütün sahələrdə regional və ikitərəfli əməkdaşlığın gücləndirilməsi; ticarət əlaqələri və investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması; hərtərəfli və balanslaşdırılmış iqtisadi yüksəlişə, sosial və mədəni inkişafa səy göstərilməsi; elm, texnologiyalar, təhsil və mədəniyyət sahəsində qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsi; kütləvi informasiya vasitələri arasında əlaqələrin, eləcə də daha geniş miqyasda informasiya mübadiləsinin təşviq edilməsi; hüquqi məlumatların mübadiləsinin, hüquq sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi”.<sup>37</sup>

Naxçıvan şəhərində keçirilən Türkdilli ölkələrin Dövlət Başçılarından IX Zirvə Görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Mən əminəm ki, bizim birliyimiz bundan sonra da güclənəcəkdir. Bunu etmək üçün bütün imkanlar vardır. Ölkələrimiz arasında əlaqələr ikitərəfli formatda çox yüksək səviyyədədir, çox güclü siyasi dialoq aparılır. Biz beynəlxalq təşkilatlarda əməkdaşlıq edirik. BMT-də, İslam Konfransı Təşkilatında, ATƏT-də və digər təşkilatlarda bizim ölkələrimiz bir-birinə həmişə dəstək verir və bu, belə də olmalıdır.

<sup>34</sup> türksoy.org.tr ([http:// www.turksoy.org.tr](http://www.turksoy.org.tr))

<sup>35</sup> Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. “Azərbaycan” qəz., 2022, 7 dekabr, № 267 (9146), s.2.

<sup>36</sup> Anev-2024 Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı ilinin açılış mərasimi keçirilib. 29.03.2024. [azertag.az/xeber/anev](http://azertag.az/xeber/anev).

<sup>37</sup> Turkkon.org (<http://turkcon.org/docs/02-a-Naxcivan-Anlasmasi-Turkce.pdf>).

Çünki bizi müştərək tarix birləşdirir, tarixi-mədəni köklər birləşdirir. Dünən bütün türkdilli ölkələrin istedadını və incəsənətini təmsil edən konsertdə səslənən mahnılar bir daha göstərir ki, bizim xalqlarımız bir-birinə nə qədər yaxındır. Biz öz işimizi bu möhkəm təməl üzərində qururuq. Bizim birliyimiz təkcə ölkələrimizi gücləndirmir, bizim birliyimiz böyük mənada regional əməkdaşlığın da çox vacib amilidir”.<sup>38</sup>

TDT-nin aşağıdakı strukturları mövcuddur: 1. Dövlət Başçıları Şurası; 2. Xarici İşlər Nazirləri Şurası; 3. Təcrübəli Məmurlar Şurası; 4. Ağsaqqallar Şurası; 5. Katiblik.

TDT-nin üç mərkəzi var: İstanbul, Bakı, Astana.

Ümumi katiblik İstanbul, Parlament Assambleyası Bakı və Beynəlxalq Türk Akademiyası Astana şəhərlərində yerləşir.

TDT-nin Dövlət Başçıları Şurasının iclasına, yəni Zirvə Görüşünə ev sahibliyi edən ölkə növbəti zirvəyə qədər TDT-yə sədrlik edir.

Naxçıvan Sazişinə əsasən, TDT-nin ildə bir dəfə Zirvə Görüşləri və ondan bir gün qabaq isə TDT Xarici İşlər Nazirləri Şurasının görüşləri keçirilməlidir.

TDT-nin indiyə kimi 11 Zirvə Görüşləri və 3 qeyri-rəsmi, yəni növbədən-kənar Zirvə Görüşləri olmuşdur. 11 Zirvə Görüşləri Almatı (2011, 20-21 oktyabr), Bişkek (2012, 22-23 avqust), Qəbələ (2013, 15-16 avqust), Bodrum (2014, 4-5 iyun), Astana (2015, 10-11 sentyabr), Çolpan-Ata (Bişkek 2018, 1-3 sentyabr), Bakı (2019, 15 oktyabr), İstanbul (2021, 12 noyabr), Səmərqənd (2022, 11 noyabr), Astana (2023, 3 noyabr) və Bişkek (2024, 5-6 noyabr) şəhərlərində olmuşdur.

Qeyri-rəsmi Zirvə Görüşlərindən birincisi Astanada (2021, 31 mart) videokonfrans formatında, ikincisi Ankarada (2023, 16 mart) və üçüncüsü Şuşada (2024, 5-6 iyul) keçirilmişdir.<sup>39</sup> Otuz illik işğaldan azad olunmuş Şuşa şəhərində keçirilən qeyri-rəsmi Zirvə görüşündə “Türk Dövlətləri Təşkilatının qeyri-rəsmi Zirvə görüşünün Qarabağ Bəyannaməsi” imzalanmışdır.<sup>40</sup>

TDT-nin 1-ci Zirvə Görüşü “İqtisadi əməkdaşlıq”, 2-ci Zirvə Görüşü “Təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq”, 3-cü Zirvə Görüşü “Nəqliyyat və bağlantı”, 4-cü Zirvə Görüşü “Turizm sahəsində əməkdaşlıq”, 5-ci Zirvə Görüşü “Media və informasiya sahəsində əməkdaşlıq”, 6-cı Zirvə Görüşü “Gənclik və milli idmanlar”, 7-ci Zirvə Görüşü “Kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi”, 8-ci Zirvə Görüşü “Rəqəmsal çağda “yaşıl texnologiyalar” və “ağıllı şəhərlər” mövzuları altında keçirilmişdir.<sup>41</sup>

2020-ci il 10 aprel tarixində TDƏŞ-in Dövlət Başçıları Şurasının videokonfrans formatında olmuş Fövqəladə Zirvə Görüşü “Covid – 19 pandemiya – həmrəylik

<sup>38</sup> Naxçıvan zirvə görüşü türkdilli ölkələrin birliyini daha da gücləndirəcəkdir. “Azərbaycan” qəz., 2009, 4 oktyabr, s.1-2.

<sup>39</sup> Türk Dövlətləri Təşkilatı. “[https://az.wikipedia.org/w/index.php?title=Türk-Dövlətləri\\_Təşkilatı&oldid=7844965](https://az.wikipedia.org/w/index.php?title=Türk-Dövlətləri_Təşkilatı&oldid=7844965)”

<sup>40</sup> Şuşada Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Zirvə Görüşündə Qarabağ Bəyannaməsi imzalanıb. “Elm” qəz., 2024, 12 iyul, №24 (1421), s.1.

<sup>41</sup> Ziyad Səmədzadə. Türk dövlətlərini birləşdirən güclü siyasi-iqtisadi platforma. “Azərbaycan” qəz., 2024, 4 oktyabr, №217 (9672), s.10.

və əməkdaşlıq” mövzusunda keçirilmişdir. Bu Zirvə Görüşündə “Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Fövqəladə Zirvə Bəyannaməsi” qəbul edilmişdir.

TDƏŞ-in 2021-ci il 31 mart tarixində videokonfrans formatında keçirilmiş qeyri-rəsmi zirvə görüşündə Türkünstan Bəyannaməsi, həmçinin Qazaxıstanın Türkünstan şəhəri Türk Dünyasının “Mənəvi paytaxtı” elan edilmişdir.

Səkkizinci Zirvə görüşündə Türkdilli dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının adı dəyişdirilərək Türk Dövlətləri Təşkilatı kimi qeyd olunmuşdur. “Təşkilat” statusu türk dövlətlərinə imkan verir ki, bütün sahələrdə əlaqələri daha yüksək səviyyəyə qaldırsınlar.<sup>42</sup>

VIII Zirvə Görüşündə Azərbaycan Respublikası üçün çox mühüm əhəmiyyəti olan “Türk Dünyası Baxışı 2040” adlı sənəd təsdiq edilmişdir. Bu sənəddə Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş Qarabağ bölgəsinin “Yaşıl enerji” zonasına çevrilməsi işlərində TDT-yə üzv dövlətlərin iştirakı xüsusi vurğulanmışdır.

**TDT-nin ilk Baş Katibi** türkiyəli Xəlil Axıncı (2009, 3 oktyabr – 2014, 16 iyul), sonra Azərbaycan nümayəndəsi Ramil Həsən (2014, 16 iyul – 2018, 3 iyul), daha sonra Qazaxıstan Respublikasının nümayəndəsi Bağdad Amreyev (2018, 3 iyul – 2022, 11 noyabr, indi isə Türk İnvestisiya Fondunun direktorudur) və hazırda isə 2022-ci ilin noyabrından Qırğızıstan nümayəndəsi Kubaniçbəy Ömürəliyevdir.<sup>43</sup>

**Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası (TÜRKPA).** 2008-ci il noyabr ayının 21-də İstanbul sazişi əsasında yaradılmışdır. Onun Qərargahı Bakı şəhərində yerləşir. Assambleyanın əsas məqsədi türkdilli ölkələrin parlament strukturları arasında əməkdaşlığı genişləndirməkdən ibarətdir.

**Beynəlxalq Türk Akademiyası (BTA).** Beynəlxalq Türk Akademiyası (BTA) 2009-cu il oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində “Duzdağ” mehmanxanasının konfrans zalında keçirilən Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçılarının IX Zirvə Görüşündə Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayevin təklifi ilə yaradılmışdır. BTA 2010-cu il mayın 25-də Qazaxıstanın paytaxtı Astanada açılmış, 2012-ci il avqust ayının 22-23-də Bişkekdə keçirilən Türk Şurasının II Zirvə toplantısında ona beynəlxalq təşkilat statusu verilməsi qərarlaşdırılmış və müvafiq sənədin üzv dövlətlərin parlamentləri tərəfindən təsdiqlənməsindən sonra 2014-cü il avqustun 28-də Türk Akademiyası beynəlxalq status qazanmışdır. O, bir müddət Qazaxıstan Respublikası Təhsil və Elm Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərmişdir.

BTA yaradılarkən Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə Beynəlxalq Türk Akademiyasının tamhüquqlu üzvləri, Macarıstan isə assosiativ üzvü olmuşdur.

Beynəlxalq Türk Akademiyasının ilk prezidenti professor Darhan Kızırdeli 2014-cü il iyunun 4-5-də Bodrumda keçirilən Türk Şurasının IV Zirvə toplantısında üzv dövlətlərin prezidentləri tərəfindən təyin edilmişdir.

---

<sup>42</sup> **Azərbaycan-Türk Dövlətləri Təşkilatı.** Azerbaijan.az//<https://azerbaijan.az>

<sup>43</sup> **Türk Dövlətləri Təşkilatı.** Turkic states. Org (<https://www.turkicstates.org>)

Bu gün onun prezidenti akademik Şahin Mustafayevdir. O, bu məsul vəzifəyə 2022-ci il noyabr ayının 1-də Özbəkistanın qədim Səmərqənd şəhərində keçirilən Türk Dövlətləri Təşkilatının IX Zirvə Görüşündə seçilmişdir.<sup>44</sup>

Beynəlxalq Türk Akademiyasının ali orqanı Elmi Şuraadır. Qurum hər bir üzv ölkədən bir nümayəndə, Türk Akademiyasının prezidenti və vitse-prezidentlərdən ibarət Elmi Şura tərəfindən idarə olunur.

BTA-nın mövcudluğu ərzində Yusif Xas Hacibin 1000, Xoca Əhməd Yəsəvinin 850, Qazax xanlığının 550, Boronbay Biyin 235, Ç.Vəlixanovun 180, Abayın 170, A.Bekeyxanovun 150, G.Tokayın 130, Z.V.Toğanın 125, Bakı Türkoloji Qurultayının 90, Mağjan İumabayevin 125, Çingiz Aytmatovun 80, V.Radlovun vəfatının 100, ilk türk yazılı abidələrinin V.Tomsen tərəfindən oxunuşunun 125, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunmasının 100, İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyləri, Türkdilli ölkələrin müstəqilliyinin 25-ci ildönümlərinə həsr olunmuş 26 beynəlxalq konqres və forum, 30-dək seminar və dəyirmi masa keçirilib. Tədbirlər müvafiq olaraq Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə, RSFSR, Macarıstan, ABŞ, Monqolustan, Fransa, Özbəkistan və digər ölkələrdə təşkil olunmuşdur.

2016-2018-ci illərdə BTA tərəfindən ingilis, Azərbaycan, qazax, qırğız, macar, monqol və türk dillərində 100-dən çox yeni kitab nəşr edilmişdir. BTA-nın nəzdindəki Türk Kitabxanasının da kitab fondu genişlənir və kitabxanada 50 min adda kitab yer almışdır. Türk Muzeyinin eksponatlarının sayı isə 700-ü keçmişdir. Akademiya 4 dildə "Altayistika və Türkologiya Araşdırmaları" jurnalını yayınlıyır. Avrasiya bölgəsindəki türk dövlət və xalqlarının sosial, siyasi, iqtisadi, mədəni durumları ilə bağlı təhlillərin yer aldığı elmi və analitik "QLOBAL – Türk" jurnalı nəşr olunur. Akademiyanın hazırda dörd dildə internet portalı ([www.twesco.org](http://www.twesco.org)) fəaliyyət göstərir. 2015-ci ilin noyabr ayından başlayaraq 4 dildə "Turkic weekly" həftəlik elektron xülasəsi çıxır (indiyədək 100-dən artıq nömrə çıxmışdır).<sup>45</sup>

**Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu.** Bu Fond Bışkekdə 2012-ci il avqust ayının 22-23-də keçirilmiş II Zirvə Görüşündə yaradılmış və Nizamnaməsi təsdiq edilmişdir. Fond türk dünyası ilə əlaqəli müxtəlif tədbirlər, layihələr və proqramları maliyyələşdirmək və dəstəkləmək yolu ilə türk mədəniyyətinin və irsinin qorunmasına, tədqiqinə və təbliğinə köməklik göstərir. Fondun qərarqahı Bakı şəhərində yerləşir.

**Türk Biznes Şurası.** 2011-ci ildə yaradılmış bu qurum TDT-yə üzv ölkələrin işgüzar dairələri və digər təşkilatları vasitəsilə türkdilli ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsini həyata keçirir.

**Türk Ticarət və Sənaye Palatası.** Bu qurum 2019-cu ildə təsis olunmuşdur. O, üzv ölkələrin işgüzar dairələri, ticarət və sənaye palataları vasitəsilə türkdilli ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə xidmət edir.

<sup>44</sup> Akademik Şahin Mustafayev Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti seçilib. <https://azertag.az/xeber/>

<sup>45</sup> Beynəlxalq Türk Akademiyasının yaradılmasından 11 il ötür. <https://525.az/news/168741>.

**Türk İnvestisiya Fondu.** 2022-ci il noyabrın 11-də Səmərqənddə keçirilmiş IX Zirvə Görüşündə yaradılmışdır. O, TDT-nin ilk ortaqlıq maliyyə qurumudur. Fond təşkilata üzvlər dövlətlər arasında ticari-iqtisadi əməkdaşlığı gücləndirmək və birgə layihələr həyata keçirmək məqsədi daşıyır.<sup>46</sup>

**Türk Dövlətləri Təşkilatının Ağsaqqallar Şurası.** Türk Dövlətlərin Ağsaqqallar Şurası TDT-nin himayəsi altında olan və daimi əsasda fəaliyyət göstərən məsləhətçi-məşvərətçi strukturdur.

Hazırda TDT-nin Ağsaqqallar Şurasının sədri Türkiyə Respublikasının sabiq nəqliyyat naziri, sabiq iyirmi yeddinci Baş naziri və sabiq TBMM-in sədri olmuş Binəli Yıldırımıdır.

**Türk Dövlətləri Təşkilatının bayrağı.** TDT-nin bayrağı TDT Dövlət Başçıları 22-23 avqust 2012-ci ildə Bishəkdə keçirilən Türk Şurasının II Zirvə Görüşündə “Türk xalqlarını birləşdirən ortaqlıq tarixi və mədəni dəyərləri tanıyaraq və çoxtərəfli əməkdaşlığın, qarşılıqlı tərəqqinin, birliyin və həmrəyliyin gücləndirilməsinə sadıqlığı təsdiq edərək” yaradılması qərarlaşdırılmış<sup>47</sup> və 12 oktyabr 2012-ci ildə isə İstanbulda üzvlər ölkələrin bayraqları ilə birlikdə Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev və Türkiyə prezidenti Abdullah Gül tərəfindən dəfələndirilmişdir. Bayrağın dizaynında Azərbaycan bayrağının ulduzu, Qazaxıstan bayrağının rəngi, Qırğızıstan bayrağının günəşi və Türkiyə bayrağının ayparasından istifadə edilmişdir.<sup>48</sup>

TDT-nin yeni bayrağı yeni dizaynda 6 noyabr 2024-cü ildə qəbul olunmuşdur. Təzə dizaynda mavi fon üzərində səkkizbucaqlı, aypara və ulduz, mərkəzdə düz şüaları olan günəş təsvir edilib.

Mavi rəng türklüyün və Tanrıçılığın simvolu olub, bütün türk xalqlarında mühüm yer tutur. O, aydın səmən, sülhü və rifahı simvolizə edir. Səkkizbucaqlı ulduz türk dövlətçiliyinin, hüriyyətin təsdiqi olub, sabitlik, qarşılıqlı əlaqə və ümumi türk mədəni irsindən qaynaqlanan gücün rəmzi kimi ifadə olunur. Çünki təşkilatın gələcək fəaliyyətində mayak rolunu oynayacaq, rəhbərlik və müdriklik rəmzi olan səkkizbucaqlı ulduz türk və islam ənənələrində mühüm yer tutur.

“Bərabər paylanmış qırx düz şüası olan günəş işığı açıqlığı və həyat gücünü simvolizə edir. Şüalar türk dünyasının yolunu işıqlandıran, onu daha parlaq və fəravan gələcəyə aparən ortaqlıq dəyərləri və ümumi baxışı təmsil edir. Türk dünyasında yaxşı tanınan aypara və ulduz türk dövlətçiliyini, inkişafı, gələcəyə istiqamətlənmiş arzuları və tərəqqini təmsil edir”.<sup>49</sup>

TDT-nin yeni bayrağındakı rəmlər bütövlükdə barışı, ədaləti, mənəvi birliyi, qardaşlığı ifadə edir.

<sup>46</sup> TDT-nin orqanları.turkicstates.org (<https://www.turkicstates.org>).

<sup>47</sup> report.az/region-xeberleri/türk-dövlətləri-təşkilatının-yeni-bayrağı-qəbul -edilib.

<sup>48</sup> Gül və Nazarbayev, Türk Konseynin Bayrağını Göndere Çekti. etkihaber.com/gul-ve-nazarbayev,-türk-konseyninin-bayrağını-göndere-çekdi-165987 h.htm. 13 ekim 2012.

<sup>49</sup> Türk Dövlətləri Təşkilatının bayrağı üçün niyə belə forma seçilir? Baki xeber.com/20487-türk-dövlətləri-təşkilatının-bayrağı-üçün-niyə-bele-forma seçildi. Html. 07.11.2024.

Bu gün enerji bəşəriyyətin varlığının başlıca amilinə çevrilmişdir. Bəşər cəmiyyətinin tarixi formalaşması ocaq istisindən başlayaraq elektrik generatorlarına qədər yüksəliş dövrü keçirmişdir. Çox böyük qururverici haldır ki, böyük Türk Dünyası olduqca zəngin enerji qaynaqlarına malikdir. Bunlar isə, dünyanın qısqıncılığı ilə bərabər, müstəqilliklərini qoruyaraq möhkəmləndirilməsində başlıca amilə və güclü stimula çevrilməsinə səbəb olmuşdur.

Böyük öndər Heydər Əliyev demişdir: “Azərbaycanın enerji potensialı bütün dünyada iqtisadi sıçrayış üçün təsirli stimula ola bilər”. Azərbaycan enerji resurslarından istifadə sahəsində böyük təcrübəyə malik olduğundan türk dövlətlərini də bu istiqamətdə önəmləndirməyə təkan verdi. 2021-ci il fevralın 24-də Azərbaycan Respublikasının TDT-yə sədrliyi çərçivəsində TDT-yə üzv və müşahidəçi dövlətlərin energetika nazirlərinin birinci iclasının videokonfrans formatında keçirilməsinə nail olundu. Tədbirdə neft-qaz sahəsində əməkdaşlıq, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi, enerji səmərəliliyi, qabaqcıl texnologiyalar, enerji marşrutlarının inkişafı və şaxələndirilməsi, ölkələrin tranzit imkanlarından səmərəli istifadə və başqa məsələlər müzakirə edilmişdir. İclasda TDT-yə üzv dövlətlər arasında energetika sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə 3 sahə üzrə altı işçi qrupların formalaşdırılması razılaşdırılmışdır.

TDT-yə üzv və müşahidəçi dövlətlərin energetika nazirlərinin ikinci iclası 2022-ci il sentyabr ayının 28-də Almatıda keçirilmişdir. Tədbirdə TDT-nin Enerji əməkdaşlığı üzrə beş illik Proqram (2023-2027-ci illər) və onun Fəaliyyət Planı təsdiq edilmişdir.

TDT-yə üzv müşahidəçi dövlətlərin energetika nazirlərinin üçüncü iclası 2023-cü il martın 31-də Budapeştdə Macarıstanın sədrliyi ilə keçirilmiş, türk dövlətlərinin mənəvi birliyinin sosial-iqtisadi tərəfdaşlıqlarla möhkəmləndirilməsinin əhəmiyyəti qeyd edilmişdir.<sup>50</sup>

Bu gün TDT-nin aparıcı üzv dövlətlərindən biri olan Azərbaycan Respublikası işğaldan azad olunmuş Qarabağ bölgəmizin yaşıl enerji zonasına çevrilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatının dolğun ödənilməsi məqsədilə ekoloji baxımdan sərfəli olan “Yaşıl enerji” texnologiyalarının tətbiqini daha da genişləndirir.

Bu istiqamətdə atılan addımlar barədə söhbət açarkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Biz hazırda dünyanın aparıcı enerji şirkətləri ilə danışıqlar mərhələsindəyik. Biz artıq onların ikisi ilə inşaat üçün zəruri sənədlər imzalamışıq. Bunların biri günəş, digəri isə külək enerjisi stansiyalarıdır ki, onların toplam gücü 440 meqavatdır. Bu layihələr 100 faiz xarici sərmayə hesabına icra olunacaq. Azərbaycanın sərmayə mühiti olduqca münbitdir. Dünya Bankının hesabına görə, Azərbaycan biznes fəaliyyəti üçün imkanlar baxımından 30 aparıcı dövlət sırasındadır. Bərpa olunan enerji sahəsinə sərmayələrin cəlb edilməsi bizim bərpa olunan enerji mənbələrinə dair strategiyamıza və potensialımıza uyğundur”.<sup>51</sup>

<sup>50</sup> **Azərbaycan Respublikası Energetika nazirliyi.** [minenergu.gov.az/az/](http://minenergu.gov.az/az/) beynelxalq-təşkilatlarla-eləqələr/türkdilli-dövlətlərin-əməkdaşlıq Şurası.

<sup>51</sup> Rəya Bənənyarlı. **Doğma diyar – yaşıl enerji məkanı...** moderator. [Az/az/read/365817//](http://Az/az/read/365817//) 18 fevral 2021-ci il.

### *Nəticə*

Bu gün Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biri TDT ilə münasibətləri möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dediyi: “Bizim bir ailəmiz var, o da Türk ailəsidir!” fikri dövlətimizin böyük və müqəddəs amalının bu məqsədə sadıqlığını dolğunluqla əks etdirir.<sup>52</sup>

Türk dünyası qüdrətli bir dünyadır. Bütünlükdə, bu gün türk dövlətləri 4,8 milyon kvadrat kilometr əraziyə, 1,4 trilyon ABŞ dolları dəyərində ümumi daxili məhsula və 855 milyard ABŞ dollarından çox ticarət dövriyyəsinə malikdirlər. Onlar həmçinin böyük iqtisadi potensiala, enerji resurslarına, nəqliyyat yollarına və müasir hərbi imkanlara sahibdirlər. Türk dövlətləri hazırda dünyanın ümumi ticarət dövriyyəsinin 2,4 faizini və global ümumi daxili məhsulun 1,6 faizini təşkil edir.<sup>53</sup>

Azərbaycan türk dövlətlərinin iqtisadiyyatına 20 milyard ABŞ dollarından çox vəsait qoymuşdur. Yaxın illərdə Azərbaycanın Türk dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsinin 15 milyard dollaradək artırılması nəzərdə tutulur. 2022-ci ildə Azərbaycanla türk dövlətləri arasında ticarət dövriyyəsi əvvəlki illərlə müqayisədə 70 faiz artaraq 7 milyard 170 milyon dollar təşkil etmişdir. Bu göstərici ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 41,9 faiz çoxdur. Həmin dövrdə Azərbaycanın Türkiyə ilə ticarət dövriyyəsi illik müqayisədə 40,5 faiz, Qazaxıstanla 32 faiz, Türkmənistanla 3,6 dəfə, Qırğızıstanla 4,8 dəfə artmışdır.<sup>54</sup>

Özünün yeni yüksəliş dövrünü yaşayan böyük türk dünyasının bəşər sivilizasiyasına əhəmiyyətli töhfələr vermək iqtidarında olduğunu tam əminliklə söyləyən Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “ Bu gün öz suverenliyini əldə etmiş bir çox türk cümhuriyyətlərinin bu sıraya qoşulması türk dünyasının gələcəyinə işıqlı ümidlər oyadır. İqtisadi, siyasi və mədəni həyatın sıx telləri ilə birləşməyə başlamış türk xalqları yeni dünyanın mühüm amillərindən birinə çevrilməkdədir”.<sup>55</sup>

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Türk Dövlətləri Təşkilatının Astanada keçirilən X yubiley Zirvə Görüşündə (2023, 3 noyabr) səsləndirdiyi “Naxçıvanı Azərbaycanın qərb rayonları ilə birləşdirəcək nəqliyyat xəttinin həyata keçirilməsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xəttin açılması həm bölgədəki bütün ölkələrin rifahına mühüm töhfə verəcək, həm də Türkiyəni dədə-baba yurdumuz olan Orta Asiya ilə birləşdirəcək. Bu prosesin uğurla başa çatması üçün biz Türk dünyası

---

<sup>52</sup> **Bizim bir ailəmiz var, o da Türk ailəsidir.** [Sia.az/az/news/politics/1203840.html](http://Sia.az/az/news/politics/1203840.html). 7 noyabr 2024-cü il.

<sup>53</sup> Y. Məmmədli. **Azərbaycanın Türk Dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsi artıb.** Tezadlar. [az/az-rbaycanin-turk-dovletleri-ile-ticarət-dövriyyəsi-artıb](http://az/az-rbaycanin-turk-dovletleri-ile-ticarət-dövriyyəsi-artıb). 16 mart 2023.

<sup>54</sup> Emin Bağirov **Türk dövlətlərinin dünya iqtisadiyyatında çəkisi artır.** “Xalq qəzeti”, 2023, 4 noyabr, №242, s.6.

<sup>55</sup> Cavanşir Feyziyev. **Türk Dövlətləri Birliyi. Qlobal integrasiyanın Avrasiya modeli.** Bakı, “Şərq-Qərb” nəş-tı, 2013, s.5, 312 s.

olaraq Azərbaycanı dəstəyimizi davam etdirməliyik!” fikirləri bütün dünyaya mesajdır.<sup>56</sup>

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev böyük türk dünyasının birliyinin tarixi əhəmiyyətindən danışarkən demişdir: “Bizi birləşdirən təkəcə coğrafi koordinatlar deyildir. Bizi birləşdirən aramızdakı münasibətlərdir, qardaşlığımızdır, ortaq keçmişimizdir, bu günümüzdür... Bu gün Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan kimi ölkələr öz növbəsində Türkiyəni gücləndirir, necə ki, böyük və güclü Türkiyə bizi gücləndirir. Bizim gücümüz bizim birliyimizdədir. Biz çalışmalıyıq ki, bütün sahələrdə bu birliyi daha da möhkəmləndirək”.<sup>57</sup>

Qazaxıstan Respublikasının sabiq prezidenti Nursultan Nazarbayev türk dünyasının birliyini belə dəyərləndirərək yazmışdır: “Biz Türk Ulusunun fərqli dövlətləriyik... Altayla Aralıq dənizi arasında iki yüz milyondan çox qardaşlarımız yaşayır. Əgər biz birləşsək, dünyada çox səmərəli gücə çevrilə bilərik”.<sup>58</sup>

Qırğızıstan Respublikasına 2011-2017-ci illərdə rəhbərlik etmiş sabiq prezidenti Almazbek Atambayev isə birliyin əhəmiyyəti barədə belə demişdir: “Bizim bir dinimiz, bir dilimiz var. Tarix türk birliyini möhkəmləndirmək üçün bizə daha bir şans verir... Biz birlikdə olmalıyıq. Gücümüz birliyimizdədir. Özəlliklə də bunun üçün həm tarixi əsaslar, həm də siyasi və iqtisadi sahədə qarşılıqlı maraqlarımız var”.<sup>59</sup>

Böyük öndər Heydər Əliyevin 2001-ci il aprel 27-də iştirak etdiyi sonuncu İstanbul Zirvə görüşündəki sözlərini XXI əsrin türk dünyası üçün, bəlkə də, vəsiyyəti, öyüdü, nəsihəti kimi də qəbul etmək olar: “Türkdilli dövlətlər dünyanın çox mühüm coğrafi-strateji bir regionunda yerləşirlər. Onlar əlverişli mövqeyə, zəngin təbii ehtiyatlara, yüksək intellektual potensialı olan insan resurslarına malikdirlər. Əminəm ki, yeni əsr dövlətlərimiz üçün sabitlik, dinamik inkişaf, konstruktiv dialoq, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq və rifah əsri olacaqdır. Bütün bunlara biz əldə etdiyimiz tarixi nailiyyətlərin milli azadlığımız, dövlət müstəqilliyimiz və müştərək iş birliyimizin daha da möhkəmləndirilməsi nəticəsində nail olacağıq”.<sup>60</sup>

TDT-nin yaranması Türk dünyasının oyanışından, ciddi təəssübkeşliyindən, qüdrətli gəlişindən xəbər verən müqəddəs bir öyüd, çıxarılan nəticə və böyük amaldır. İnanırıq ki, TDT-nin sabahkı yolu daha uğurlu olacaqdır. Çünki bu tələb zamanın tələbidir. Həyatın dolaylarından, yaşanmış sarsıntı, sıxıntı, qovğalarla dolu ümidli, inamlı günlərindən doğmuş nəticə və ibrət dərsidir.

## ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

<sup>56</sup> İlham Əliyev **Astanada Türk Dövlətləri Təşkilatının Zirvə görüşündə iştirak edib (3 noyabr 2023-cü il)**, [president.az/az/articles/view/62077](http://president.az/az/articles/view/62077)

<sup>57</sup> Cavanşir Feyziyev. Həmin əsəri, s.6.

<sup>58</sup> Yenə orada, s.6.

<sup>59</sup> Yenə orada, s. 6.

<sup>60</sup> Vüqar Əliyev. **Heydər Əliyev və türk dünyası** / <https://medeniyyet.az/page/news/-19468/Heyder-Eliyev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en> 03.04.2013.

1. **Akademik Şahin Mustafayev Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti seçilib.** [https:// azertag.az/xeber](https://azertag.az/xeber)
2. **“Anev-2024 Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” ilinin açılış mərasimi keçirilib.** 29.03.2024.[azertag.az/xeber/anev](https://azertag.az/xeber/anev).
3. **Atatürkün söylem ve demiclerinin konular indeksi.** Hazırlayan: Doc.Dr. Mehmet Evsile. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 81. 128 s.
4. **Azərbaycan tarixi.** Yeddi cildə. VII cild. Bakı, Elm, 2003, s. 513. 676 s.
5. **Azərbaycan Respublikası Energetika nazirliyi.** [minenergu.gov.az/az/](http://minenergu.gov.az/az/) beynel-xalq-təşkilatlarla-əlaqələr/türkdilli-dövlətlərin-əməkdaşlıq Şurası.
6. **Azərbaycan-Türk Dövlətləri Təşkilatı.** [azerbaijan.az/](http://azerbaijan.az/)<https://azerbaijan.az>
7. **Babayev Adil. TÜRKSOY-un birlik səsi.** Bakı, Təhsil, 2006, 364 s.
8. **Bağırov Emin. Türk dövlətlərinin dünya iqtisadiyyatında çəkisi artır.** “Xalq qəzeti”, 2023, 4 noyabr, №242, s.6.
9. **Beynəlxalq Türk Akademiyasının yaradılmasından 11 il ötür.** <https://525.az/news/168741>.
10. **Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı.** [Turksoy.org.tr](http://Turksoy.org.tr) (<http://www.Turksoy.org.tr>).
11. **Bənəyarlı Röya. Doğma diyar – yaşıl enerji məkanı...** moderator. [Az/az read/365817](http://Az.az/read/365817) – 18 fevral 2021-ci il.
12. **Bizim bir ailəmiz var, o da Türk ailəsidir.** [Sia.az/az/news/politics/1203840.html](http://Sia.az/az/news/politics/1203840.html). 7 noyabr 2024-cü il.
13. **Əhmədov Ərrəhman . Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə (Türkdilli dövlətlərlə əlaqələr. XX əsrin 90-cı illəri).** Bakı, Elm və təhsil, 2009, 386 s.
14. **Ələkbərov Əzizağa. Azərbaycanın böyük türk dünyası ilə əlaqələrinin inkişafında Heydər Əliyevin rolu.** Heydər Əliyev və tarix problemləri. Bakı, “BİROL QRUP” MMC, 2023. 216 s.
15. **Əliyev Heydər. “Bir-birimizi qəlbən duyuruq, qəlbən anlarıyıq.”** Müstəqillik yollarında, IV cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, 536 s.
16. **Əliyev Heydər. “Bu günkü bayram qazax xalqının milli dirçəliş, istiqlaliyyət bayramı, qazax xalqının millilik bayramıdır.”** Müstəqillik yollarında, IV cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, 536 s.
17. **Əliyev Heydər. Müstəqillik yollarında.** 7 cildə. I cild. Bakı, Azər nəşr, 1997, 558 s.
18. **Əliyev Heydər. “Türkiyədə Füzuli yaradıcılığına verilən belə yüksək qiymətə görə öz sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm”.** Müstəqillik yollarında, II cild. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, 448 s.
19. **Əliyev İlham Astanada Türk Dövlətləri təşkilatının Zirvə görüşündə iştirak edib** ( 3 noyabr 2023-cü il). [President az/ az/articles/view/62077](http://President.az/az/articles/view/62077).
20. **Əliyev Vüqar. Heydər Əliyev və türk dünyası/** <https://medeniyyet.az/page/news/-19468/Heyder-Eliyev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en> 03.04.2013.
21. **Feyziyev Cavanşir. Türk Dövlətləri Birliyi Qlobal integrasiyanın Avrasiya modeli.** Bakı, “Şərq-Qərb” nəş-tı, 2013. 312 s.

22. **Gül ve Nazarbayev, Türk Konseyinin Bayrağını Göndere Çekti.** Etki-haber.com/gul-ve-nazarbayev,-türk-konseyninin-bayrağını-göndere-çekdi-165987 h.htm. 13 ekim 2012.
23. Hüseynoğlu S. **Çingiz Aytmatov təntənəsi: Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı (TÜRKSOY) 2012-ci ili “Çingiz Aytmatov ili” elan etmişdir.** Çingiz Aytmatov-90. “Ədəbiyyat qəzeti”, 2018, 14 iyul, №27, s.2-3.
24. İbrahimov Mahir. **Azərbaycan Respublikasının Türk dövlətləri ilə mədəni əlaqələri tarixinə dair (TÜRKSOY təşkilatı kontekstində).** Azərbaycan Tarix Qurumu. “Tarix və gerçəklik” jurn., 2024, №1, s.36.
25. **2012-ci il TÜRKSOY çərçivəsində “M.F.Axundov ili” elan edilmişdir.** “Ədəbiyyat qəzeti”, 2012, 13 yanvar, №1, s.2.
26. **İmadəddin Nəsimi dünya dillərində; TÜRKSOY-da böyük Azərbaycan şairinin anadan olmasının 650-ci ildönümü şərəfinə 2019-cu ili “Nəsimini anma ili” elan edib.** “Azərbaycan” qəz., 2019, 11 dekabr, № 275, s. 11.
27. Məmmədli Y. **Azərbaycanın Türk Dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsi artıb.** Tezadlar.az/az-r-baycanın türk dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsi artıb. 16 mart 2023.
28. **Naxçıvan Zirvə Görüşü türkdilli ölkələrin birliyini daha da gücləndirəcəkdir.** “Azərbaycan” qəz., 2009, 4 oktyabr, s.1-2.
29. **“Prezident İlham Əliyev:”Türk dövlətləri ilə münasibətlərin möhkəmləndirilməsi Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir.”** Göyüzən.az. 6 noyabr 2023. Göyüzən.az/manşet/8485.
30. **Türk dövlətləri təşkilatının yeni bayrağı qəbul edilib.** report.az/region-xeberleri/türk-dövlətləri-təşkilatının-yeni-bayrağı-qəbul -edilib.
31. Ruintən Sevinc. **Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində.** Bakı, “Adiloğlu” nəş-tı, 2025. 236 s.
32. Səmədzadə Ziyad. **Türk dövlətlərini birləşdirən güclü siyasi-iqtisadi platforma.** “Azərbaycan” qəz., 2024, 4 oktyabr, № 217 (9672), s. 10.
33. Soltanova Mehparə. **Gözəllik və sevgi şairi: TÜRKSOY-un qərargahında “Molla Pənah Vəqif ili”nin açılışı keçirildi.** “Mədəniyyət” qəz., 2017, 3 mart, №17, s.3.
34. Soltanova Mehparə. **“Türk dünyasının şah əsərləri”: TÜRKSOY-un “Nizami Gəncəvi ili” və “Yunus Əmrə ili” münasibətilə konsert turu.** “Mədəniyyət” qəz., 2021, 24 noyabr, № 87, s.8.
35. Soltanova M. **TÜRKSOY “Məhdimqulu Fəraqi ili”nə start verdi: Görkəmli türkmən şairi-mütəfəkkirin yubileyi Azərbaycanda da qeyd olunacaq.** “Mədəniyyət” qəz., 2014, 7 fevral, №10, s.8.
36. Şahtaxtı Sabir. **“Sultan Rayev: TÜRKSOY bütün türk dünyasının ortaq mədəniyyət evidir.”** Azertag.az/xeber/sultan-rayev-türksoy-bütün-türk-dünyasının-ortaq-medeniyyet-evidir-2211992. 12.07.2022.
37. **Şuşada Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Zirvə Görüşündə Qarabağ Bəyannaməsi imzalanıb.** “Elm” qəz., 2024, 12 iyul, № 24(1421), s.1.

38. **Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.** “Azərbaycan” qəz., 2022, 7 dekabr, №267(9146), s.2.
39. **“Tarihçe”** (<https://www.turksoy.org>). [www.turksoy.org](http://www.turksoy.org)
40. **Turkkon.org** ([http://turkkon.org/docs/02-a-Naxcivan Anlaşması-Turkce.pdf](http://turkkon.org/docs/02-a-Naxcivan-Anlasmasi-Turkce.pdf))
41. **Türk Dövlətləri Təşkilatı.** “[https://az.wikipedia.org/w/index.php?title=Türk-Dövlətləri Təşkilatı&oldid=7844965](https://az.wikipedia.org/w/index.php?title=Türk-Dövlətləri_Təşkilatı&oldid=7844965)”
42. **TDT-nin orqanları.turkicstates.org** ([https://www.turkic states.org](https://www.turkicstates.org)).
43. **Türk Dövlətləri Təşkilatının bayrağı üçün niyə belə forma seçilir?..** baki-xeber.com/20487-turk-dövlətləri-təşkilatının-bayrağı-uçun-niye-bele-formaseçildi. Html.07.11.2024.
44. **Türk Dövlətləri Təşkilatı.** Turkic states. Org ([https://www .turkicstates.org](https://www.turkicstates.org))
45. **Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçılarının X Zirvə Toplantısının Bəyannaməsinin təsdiq edilməsi haqqında.** [https:// e-qanun.az/framework/21160](https://e-qanun.az/framework/21160).
46. **Türqut Özal.** “Türküstan” qəz., 2008, 20 aprel, №13(91).
47. [turksoy.org.tr](http://www.turksoy.org.tr) (<http://www.turksoy.org.tr>).

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE  
AUTHOR

Ələkbərli Əzizaga – tarix üzrə fəlsəfə  
doktoru, dosent. AMEA  
A.A.Bakıxanov adına Tarix və  
Etnologiya İnstitutu. Azərbaycan,  
Bakı

Alakberli Azizaga – doctor of Philosophy  
in history, associate professor.  
A.A.Bakikhanov Institute of History and  
Ethnology, ANAS, Azerbaijan, Baku